

Прижбило О.В.

*аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ДЕТЕРМІНАЦІЇ ІМПУЛЬСИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Постановка проблеми. В умовах заострення соціально економічної і політичної ситуації в країні, росту рівня злочинності, зростання не лише фінансової, а й криз духовності і моралі, вивчення причин злочинності стає особливо важливим. Ці явища націлюють кримінологію на комплексні дослідження зумовленості злочинності стосовно нових процесів і змін, що відбуваються в суспільстві.

Імпульсивна злочинність – особливий вид злочинності, про який слід говорити більшою мірою крізь призму людської поведінки. Проблеми детермінації імпульсивної злочинності не є винятком.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Питання детермінації безпосередньо імпульсивної злочинності та поведінки не були предметом спеціального дослідження. Однак різні аспекти зазначеної проблематики досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як А. Бандура, А.Г. Заблоцька, А.Ф. Зелінський, В.С. Мінська, О.О. Ходимчук. Але нині відсутнє комплексне дослідження детермінант імпульсивної злочинності.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є дослідження процесу детермінації та пошук детермінант імпульсивної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Детермінація – узагальнена категорія, направлена на вияв залежності одних явищ від інших.

«Детермінація злочинності – це сукупність різних за природою негативних явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, які у своєму зв'язку зумовлюють кримінальну форму поведінки у суспільстві» [3, с. 72].

Говорячи про загальну взаємозалежність та взаємодію всіх речей, об'єктів, явищ і процесів, у підходах до розуміння причинності

поведінки людини науковцям властиво обирати одну з трьох парадигм:

1) ситуативний детермінізм – поведінка людини визначається ситуацією (соціальний контекст стимулює чи обмежує поведінку людини);

2) особистісний детермінізм – пов'язаний із пріоритетністю особистісних характеристик над ситуативними у поведінці людини;

3) ситуативно-особистісний детермінізм, який розглядає поведінку людини як результат взаємодії та взаємозалежності особистісних та ситуативних детермінант [20, с. 123; 11, с. 239].

У разі імпульсивної злочинної поведінки може йтися виключно про ситуативно-особистісний детермінізм.

Загальновідомо, що причинна зумовленість як людської поведінки, так і злочинності зводиться до взаємодії особи і навколишнього середовища. Деякі науковці мають на це альтернативний погляд. Зокрема, слід відмітити думку канадського і американського психолога українського походження Альберта Бандури, який є розробником потрійної моделі зумовленості поведінки людини. Дана модель була названа «реципрокним детермінізмом» (Reciprocal Determinism), що передбачає вплив на поведінку трьох перемінних: навколишнього середовища, індивідуальних характеристик та самої поведінки. Ці три фактори не вносять однаковий вклад у людську поведінку, а діють відносно, визначаючи, який із них є найвпливовішим за певної життєвої ситуації. Середовищний компонент реципрокного детермінізму складається з фізичного оточення навколо людини, що містить потенційно підсилювальні подразники, включаючи обстановку. Навколишнє середовище впливає

на інтенсивність і частоту поведінки, як сама поведінка може вплинути на навколишнє середовище. Індивідуальний компонент включає в себе всі характеристики, які були отримані людиною в минулому. Особистісні та пізнавальні фактори відіграють важливу роль у поведінці людини, включаючи всі очікування людини, вірування й унікальні особливості особистості. А поведінка, яка також включена в модель реципрокного детермінізму, є окремим його елементом, що впливає і на навколишнє середовище, і на особистісні характеристики у будь-який конкретний час [1].

Отже, поведінка людини, в т. ч. й імпульсивна, визначається індивідом, виходячи з його індивідуальних характеристик, а також навколишнім середовищем через зовнішні події та подразники.

Тому, у зв'язку з взаємодією вищезазначених факторів поведінки, слід вести пошук специфічних детермінант імпульсивних злочинів.

Узагальнену позицію щодо детермінант, у т. ч. імпульсивної злочинної поведінки, висловила А. Корягіна: «Зовнішнім детермінантом механізму індивідуальної злочинної поведінки є конкретна життєва ситуація, яка також залежить від поведінки жертви. Внутрішні детермінанти – це мотивація злочинної поведінки, яка відбувається у взаємодії із зовнішніми детермінантами (тобто на тлі впливу на особу конкретної життєвої ситуації). Суттєвий вплив на розвиток криміногенної ситуації здійснює поведінка жертви та її особистісні якості» [8, с. 129].

А.Г. Заблоцька визнає безпосередньою причиною розглянутих злочинів складну взаємодію особистості з соціальним середовищем. «Все це знаходить своє відображення в конкретній життєвій ситуації, у якій навмисно або випадково опиняється людина» [6, с. 82].

У певному сенсі можливо говорити про те, що імпульсивні злочини мають свою стадію підготовки. Ця стадія характеризується всією логікою негативного розвитку особистості, проявляючись у нестабільному психоемоційному реагуванні на певні життєві ситуації, емоційни-

ми зривами, підвищеною збудженістю, вразливістю, конфліктністю, нервозністю, що в будь-який момент може трансформуватися в злочин.

Взагалі, виходячи з сукупності криміногенних явищ та процесів, які є джерелом міжособистісних конфліктів, імпульсивні злочини можна об'єднати в дві групи:

1) сімейно-побутові. Це злочини, скоєння яких провокують негативні тривалі сімейно-побутові конфлікти між злочинцем і жертвою. Подібні конфлікти відбуваються у місцях мешкання злочинця або потерпілої особи (квартири, дачі, прибудинкові території, гуртожитки тощо).

2) ситуативно-зумовлені. До них належать переважно випадкові провокуючі зіткнення між злочинцем і потерпілим ситуативного характеру. Подібні випадкові сутички відбуваються у громадських місцях, розважальних закладах, місцях відпочинку, спільного перебування (вулиці, парки, кафе, ресторани, транспорт тощо).

Імпульсивні злочини сімейно-побутового характеру зумовлені тривалими стійкими або періодичними міжособистісними конфліктами, які мають криміногенний характер. В основі конфлікту часто лежать тривалі сутички його учасників із приводу матеріальних або духовних потреб. Зовнішніми проявами таких конфліктів є сварки через аморальну поведінку учасників конфлікту, матеріальні та житлові негаразди, ревності та інші сімейно-побутові проблеми. За даними нашого дослідження, близько 80% імпульсивних злочинів стали результатом сварок, бійок, провокацій із боку потерпілих осіб та оточення. Також нами виявлена закономірність переходу від звичайних сварок до нанесення різного роду тілесних ушкоджень та вбивств за наявності імпульсивних станів осіб.

Імпульсивні ситуативно-зумовлені злочини переважно є результатом сумнівного вибору місць відпочинку та проведення вільного часу з малознайомими особами. Нерозвиненість закладів культури та відпочинку, особливо у сільській місцевості, породжує заміщення

пріоритетів, зазвичай, у бік безцільного марнування часу, непомірного вживання алкогольних напоїв у випадкових місцях. Погані житлові умови, безробіття, низькі заробітні плати та пенсії посилюють психічне навантаження і напруження, є причиною виникнення психічних аномалій, невротизації суспільства. Значна конфліктність, збудливість, агресивність перетворюють осіб на злочинців або жертв імпульсивних злочинів.

Важливим фактором імпульсивної злочинності є явища психолого-психіатричного характеру. За даними дисертаційного дослідження О.О. Ходимчук, особи, які мають психічні аномалії в межах осудності, становлять 36,9% серед винних у вчиненні насильницьких злочинів [21, с. 7]. «Можна припускати, що зростання психічних навантажень на сучасну людину призводить до «невротизації» особистості і збільшення небезпеки психологічних зривів. І стресові стани, і самі джерела стресів не завжди усвідомлюються людьми» [7, с. 88].

Про зростання кількості психічних аномалій, зокрема неспотвореного рівня, науковці говорять досить часто [16, с. 2; 13, с. 5; 17, с. 51; 12, с. 81].

Варті уваги дані Н.О. Марути щодо поширеності та структури розладів психіки та поведінки у населення України за 2001–2010 рр. (рис. 1 та 2) [13, с. 5].

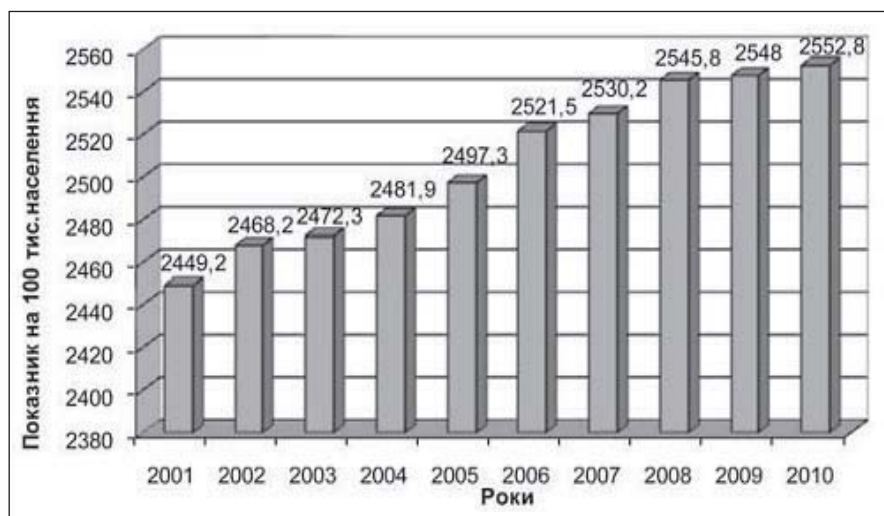

Рис. 1. Поширеність розладів психіки та поведінки у 2001–2010 рр.

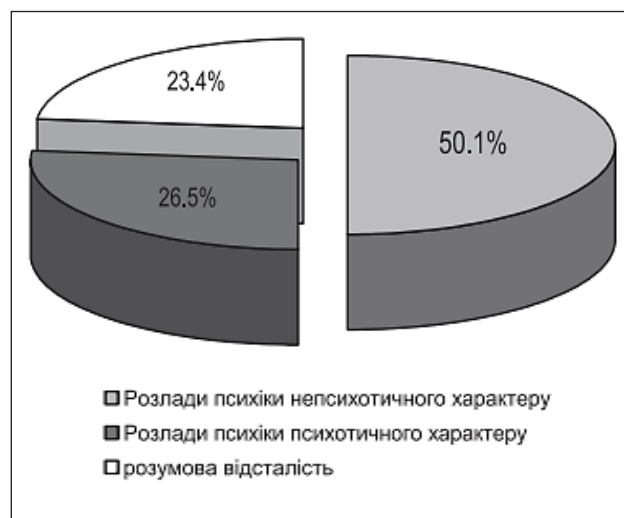

Рис. 2. Структура розладів психіки та поведінки у 2010 р.

Зростання психічних захворювань у всіх економічно розвинутих країнах світу є однією з важливих медико-соціальних проблем сучасності (розлад особистості, неврози, психози тощо). Медико-педагогічний спектр криміногенних явищ охоплює недостатню диспансеризацію населення з метою встановлення осіб із психічними аномаліями. Слабо здійснюються заходи щодо боротьби з ранньою алкоголізацією і наркотизацією підлітків, відсутня чітко продумана концепція медико-педагогічного попереджувального впливу на психічну захворюваність дітей і підлітків. Криміногенні детермінанти медико-реабілітаційного характеру занадто складні, а деякі взагалі ще мало досліджені. До них можна віднести детермінанти генетичного і фізіологічного походження, вплив зовнішнього природного середовища на психічну активність людини тощо. В Україні не створено системи своєчасного виявлення й обліку осіб із психічними аномаліями, спосіб життя і поведінка яких свідчать про реальну можливість вчинення насильницького

злочину, не забезпечено на належному рівні співробітництва між медичними та правоохоронними органами, постійного відповідного інформаційного обміну між ними, консультативної допомоги тощо. Істотні недоліки має робота органів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ та інших суб'єктів попередження злочинів із особами, які страждають аномаліями психіки. Правове забезпечення такої діяльності практично відсутнє. Крім того, надто негативний вплив на нестійку психіку неповнолітніх та молоді мають література, кіно, телебачення, відеофільми з елементами сексу і садизму, що формує збочені морально-правові погляди й уявлення злочинців [9, с. 26–27].

Психічні аномалії, без сумніву, можуть мати криміногенне, а отже, і соціальне значення, але вони не можуть бути безпосередньою причиною злочинної поведінки, а особи, які на них страждають, зовсім не приречені вчиняти злочин. Психічні аномалії є внутрішніми, суб'єктивними умовами, тобто ґрунтом, на якому за несприятливих соціальних обставин легше виникають і реалізуються антисуспільні наміри. І, можливо, саме тому психічні аномалії не можуть цілком пояснити деякі причини вчинення злочинів. Якщо психічні аномалії стають причиною суспільно небезпечних дій, то такі дії в жодному разі не будуть кримінально караніми, оскільки така особа буде визнана неосудною, а суб'єктом злочину, як відомо, може бути тільки така особа, яка володіє свідомістю і волею, відповідає за свої вчинки і керує ними. Іншими словами, якщо хвороба або інший розлад психічної діяльності стає причиною суспільно небезпечних дій, то особа не може бути визнана осудною, тому що причиною цих дій є не антисуспільні особливості особи, а сама хвороба або зазначений розлад. У поведінці будь-якої осудної особи, в т. ч. особи з психічними аномаліями, патологічними риси не є визначальними, вони опосередковуються соціальним змістом її свідомості. Так, наприклад, психопатії, навіть у сполученні з несприятливим впливом середовища, не завжди стають умовою, що сприяє здійсненню злочину [21, с. 140].

Розглядаючи детермінанти імпульсивної злочинності, обов'язково слід звернути увагу на віктимологічний аспект, а саме поведінку жертви злочину. За даними нашого дослідження, неправомірною поведінкою потерпілого у формі активних провокацій у 80% випадків стала приводом до вчинення імпульсивного злочину. Поряд із цим неправомірною поведінкою потерпілого враховувалася судом тільки в 4% випадків, як обставина, що пом'якшує злочин.

На думку О.М. Джужи, поведінка потерпілого належить до умов, які сприяють вчиненню злочину (т. зв. ситуаційних умов) [18, с. 98].

Однак не завжди в кожному конкретному випадку причиною або умовою імпульсивного злочину є лише неправомірною поведінкою потерпілого. Інколи стимулом вчинити злочин є, на перший погляд, безглузді спонуки, які водночас є суб'єктивно значущими для особи, що вчиняє злочин. «У тривалій травмуючій обстановці, що виникла у зв'язку з раніше існуючими неприємними відносинами потерпілого і суб'єкта злочину, афект може виникнути з більшою ймовірністю навіть за дуже невеликого додаткового збудження з боку потерпілого» [14, с. 103].

Злочинне імпульсивне реагування можливе за найменшого провокуючого впливу. «Кожна реакція на зовнішній факт, – вказує В.М. Мясіщев, – визначається не тільки і не стільки цим фактом, скільки тим, яке ставлення до себе він викликає: важливий він або не важливий, цікавий, привабливий або відштовхує і т. п.» [15, с. 68].

З аналізу вироків ми зафіксували, що в 80% випадків саме провокуюча поведінка потерпілого стала результатом «розрядки» злочинця та призвела до скоєння імпульсивного злочину. Особливо це стосується словесних образ з боку потерпілих, які за наявності, зокрема, стану алкогольного сп'яніння чи більшості психічних аномалій сприймаються інакше, ніж за нормального стану психіки, – більш агресивно та неадекватно. І ось тому приклад:

Громадянин А., перебуваючи у власному будинку і будучи в стані простого алкогольного

сп'яніння, займався господарськими справами. Дістаючи з печі глечики з окропом за допомогою пічного рогача, випадково вилив на себе частину окропу. В цей час його дружина, громадянка Б., яка сиділа на стільці неподалік, стала глузувати з незграбності чоловіка та виказувати своє задоволення з приводу причиненого йому болю, сказавши: «Так тобі і треба!». Слова дружини розлютили А., внаслідок чого у нього виник раптовий задум на вбивство. Реалізуючи свій злочинний намір, А. металевим рогами пічного рогача, який тримав у руках, із силою наніс один удар навмання, як виявилось, у нижню частину шиї Б. Через декілька хвилин дружина померла. Засуджений за умисне вбивство [5].

Такі конфліктні ситуації інколи виникають раптово, інколи – внаслідок тривалих неприязних відносин. В усякому разі, поведінка потерпілого завжди є віктимогенним фактором, що зумовлює злочини, особливо імпульсивні.

Не слід забувати про методологічну важливість розмежування причин та умов злочинності, що має неабияке значення для встановлення найбільш важливих детермінант будь-якого виду злочинності, що сприяє правильному орієнтуванню компетентних органів із запобігання злочинам.

Причини – це явища і процеси, що безпосередньо породжують злочинність як закономірний наслідок. Умови самі по собі не породжують злочинності безпосередньо, а є сприятливими факторами для виникнення останньої.

Для організації боротьби зі злочинністю важлива не тільки констатація зв'язку якоїсь обставини зі злочинною поведінкою, скільки виявлення характеру зв'язку з нею: в яких своїх конкретних проявах, у сукупності з якими іншими факторами і в яких ситуаціях та чи інша обставина породжує злочинну поведінку. Саме це дозволяє цілеспрямовано розробляти запобіжні заходи з урахуванням конкретних умов місця і часу [10, с. 234]. І лише в нерозривному взаємозв'язку причин та умов можна простежити детермінацію імпульсивної злочинної поведінки й, відповідно, імпульсивної злочинності.

«Причинний фактор у злочинній поведінці завжди взаємодіє із сукупністю умов: зовнішніх, притаманних середовищу, і внутрішніх, властивих людині. Умови ж можуть сприяти або перешкоджати причині» [21, с. 139].

Одночасно ми погоджуємося з думкою А.І. Долгової, яка вважає, що насправді оцінка одних явищ як причин, а інших – як умов, має відносний характер. Конкретне явище в одних взаємодіях може грати роль причини, в інших – умови [10, с. 268].

Підсумовуючи, виділимо конкретні причини та умови, які детермінують імпульсивну злочинність:

1) Негативний вплив мікросередовища. Найближче оточення (сім'я, коло друзів, інші соціальні групи, в т. ч. неформальні) найбільш сильно впливає на особистість. Якщо в найближчому оточенні особи переважають грубість, агресивність, жорстокість, то така манера поведінки стає стереотипною для кожного члена мікросоціальної групи.

Так, вченими встановлено, що основу більшості вбивств, тяжких тілесних ушкоджень тощо, складають особистісні мотиви, що сформувалися в особі злочинця ще у дитинстві та підлітковому віці як результат певних стосунків із батьками, однолітками, близькими особами [4, с. 14]. Такий вплив мікросередовища формує особистісну конфліктність, жорстокість, дратівливість, імпульсивність тощо.

2) Недостатній рівень освіти, що породжує відсутність належного формування правосвідомості ще в юному віці.

3) Конфліктні та стресові ситуації, які провокують імпульсивне реагування осіб. Тут же кореспондуючим є підвищений ступінь віктимності жертв, які, самі того не підозрюючи, можуть спровокувати особу на вчинення імпульсивного злочину. Віктимність, поряд з іншими причинами та умовами, забезпечує існування імпульсивної злочинності.

У всіх імпульсивних реакціях проявляється особистісна готовність індивіда до певних дій. У разі конфліктних емоційних станів почуття,

емоції пригнічують раціональні механізми регуляції поведінки і набувають провідної регуляційної функції, перетворюються в основний механізм імпульсивних дій [2, с. 434].

Стресові ситуації є сприятливим фактором розвитку афективних станів, які за певних життєвих обставин можуть призвести до скоєння імпульсивного злочину. Афективні стани можуть бути спровоковані вчинками оточуючих, які посягають на самооцінку людини і тим самим травмують її особистість. Наявність конфліктної ситуації є обов'язковою, проте не достатньою для виникнення афективного стану. Велике значення мають стійкі індивідуально-психологічні риси особистості, а також тимчасовий стан суб'єкта, який потрапив у конфліктну ситуацію. В однієї особи деякі обставини викличуть порушення стійкої системи поведінки, а в іншій – ні.

У конфліктних міжособистісних екстремальних ситуаціях емоційний стан, почуття і емоції пригнічують раціональні механізми регуляції поведінки і набувають провідної регуляційної функції, перетворюються в основну рушійну силу злочинних дій [6, с. 80].

Поведінка жертви і до, і після того, як вона перетворилася на реального потерпілого, – складова частина кримінологічної і безпосередньо кримінальної ситуації, і якщо вона (ситуація) – причина злочинної поведінки, то внесок потерпілого, у всякому разі, є компонентом цієї причини [19, с. 104].

4) Незайнятість суспільною працею. Нами виявлено 78,75% безробітних осіб, які вчинили імпульсивні злочини.

5) Недоліки в організації дозвілля. Успіхи повсякденної суспільно-корисної роботи та рівень життєдіяльності залежать від правильної організації дозвілля. За таких умов відбувається зняття психічної напруги, розширення кругозору, творче та духовне збагачення осіб.

6) Недоліки профілактичної діяльності правоохоронних органів:

– неприйняття, несвоєчасність та недостатність заходів за відомими правоохоронним органам фактами квартирних скандалів, сімейно-побутових конфліктів;

– система реагування на заяви про побутові конфлікти не забезпечує вчасного попередження злочинів;

– незважаючи на об'єктивну можливість одержання відомостей про виникнення конфліктних ситуацій, робота щодо виявлення осіб, схильних до імпульсивної поведінки в побуті, ведеться незадовільно;

– недоліки індивідуальної профілактики щодо осіб, минула поведінка і спосіб життя яких вказують на можливість вчинення імпульсивних злочинів;

– невідповідність організації діяльності дільничних офіцерів поліції поширеності злочинності (за даними веб-сайту Національної поліції, за одним дільничим офіцером закріплено, в середньому, 5 сіл у районі, а інколи і більше, що має наслідком лише епізодичне відвідування осіб, потенційно схильних до імпульсивної поведінки);

– нерідко відсутнє чітке та налагоджене реагування на повідомлення про бійки, скандали, побутові конфлікти, перебування осіб у нетверезому стані в громадських місцях тощо.

7) Непомірне вживання населенням психоактивних речовин. Особливо це стосується алкоголю. Частка осіб, які вчиняють імпульсивні злочини в стані алкогольного сп'яніння, особливо висока (56%).

«Звичайно, не всі злочини в стані алкогольного сп'яніння вчиняються імпульсивно, – зазначав А.Ф. Зелінський, – іноді вони готуються заздалегідь, до сп'яніння, а вчиняються після вживання алкоголю. І хоча в момент реалізації злочинного наміру суб'єкт погано орієнтувався в обстановці, його поведінка була запрограмована свідомістю і волею, а тому має не імпульсивний, а вольовий характер» [7, с. 81].

8) Психічні аномалії. Відзначимо, що умови скоєння злочинів можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Виникає питання про те, в якому ж співвідношенні перебувають об'єктивні та суб'єктивні чинники, який механізм їх впливу на злочинність: зовнішня (для людей матеріальне середовище породжує злочинність, заломлюючись через їх суб'єктивні характеристики,

суспільну свідомість), або здатна безпосередньо породжувати злочинну поведінку? [10, с. 258].

Психічні аномалії є внутрішніми умовами імпульсивної злочинної поведінки. Ми підтримуємо думку О.О. Ходимчук, яка зараховує психічні аномалії до умов насильницьких злочинів, окремим видом яких є імпульсивні. Здійснивши кримінологічне дослідження злочинності осіб із психічними аномаліями, науковець зазначає, що психічні аномалії, без сумніву, можуть мати криміногенне, а отже, і соціальне значення, але вони не можуть бути безпосередньою причиною злочинної поведінки, а особи, які на них страждають, зовсім не приречені вчиняти злочини. Психічні аномалії є внутрішніми, суб'єктивними умовами, тобто ґрунтом, на якому за несприятливих соціальних обставин легше виникають і реалізуються антисуспільні наміри. І, можливо, саме тому психічні аномалії не можуть цілком пояснити деякі причини вчинення злочинів [21, с. 139].

Як бачимо, причини та умови імпульсивної злочинності мають свою специфіку. Проте, як і детермінанти інших видів злочинності, вони діють не самі по собі, а в контексті з соціально-економічними, політичними, культурологічними та іншими криміногенними факторами.

Висновки. Підвівши підсумки та узагальнивши вищезазначене, ми можемо констатувати, що причинами та умовами імпульсивної злочинності є комплекс наявних у суспільстві матеріальних, духовних, соціально-демографічних, психолого-психіатричних факторів, які зумовлюють та сприяють виникненню імпульсивної злочинної поведінки осіб. До них ми відносимо: негативний вплив мікросередовища, недостатній рівень освіти, конфліктні та стресові ситуації, незайнятість суспільною працею, недоліки в організації дозвілля, недоліки профілактичної діяльності правоохоронних органів, непомірне вживання населенням психоактивних речовин, психічні аномалії.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню процесу детермінації та пошуку детермінант імпульсивної злочинності. Розглянуто проблемні питання детермінації імпульсивної злочинності, наводяться конкретні детермінанти. Дано визначення причин та умов імпульсивної злочинності.

Ключові слова: імпульсивна злочинність, фактори імпульсивних злочинів, детермінанти імпульсивної злочинності, причини та умови імпульсивних злочинів.

Аннотация

Статья посвящена исследованию процесса детерминации и поиску детерминант импульсивной преступности. Рассмотрены проблемные вопросы детерминации импульсивной преступности, приводятся конкретные детерминанты. Определено понятие причин и условий импульсивной преступности.

Ключевые слова: импульсивная преступность, факторы импульсивных преступлений, детерминанты импульсивной преступности, причины и условия импульсивных преступлений.

Pryzhbylo O.V. Determination of impulsive crime

Summary

The article is devoted to the study of the determination process and the search for determinants of impulsive crime. The problem issues of determination of impulsive crime are considered and concrete determinants was given. Causes and conditions of impulsive crime were determined.

Key words: impulsive crime, factors of impulsive crimes, determinants of impulsive crime, causes and conditions of impulsive crimes.

Список використаних джерел:

1. Bandura A. The Self System in Reciprocal Determinism. *American Psychologist*. 1978. URL: <https://www.uky.edu/~eushe2/Bandura/Bandura1978AP.pdf>.
2. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология: учебник. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.
3. Голіна В.В., Головкін Б.М., Валуйська М.Ю. Кримінологія: Загальна та Особлива частини / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.
4. Данилевская М.В. Криминологическая характеристика и социальные последствия тяжких преступлений, совершаемых с проявлением жестокости взрослыми в отношении несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Москва, 1996. 22 с.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/21753471>.
6. Заблоцкая А.Г., Саакян А.А. Механизм преступного поведения в экстремальных ситуациях. Вестник Волгоградской академии МВД России. 2011. № 18. С. 76–82.
7. Зелинский А.Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении. Харьков: Вища школа, 1986. 168 с.
8. Корягіна А. Генезис злочинної поведінки. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 123–132.
9. Даньшин І.М. Кримінологія. Особлива частина / за ред. І.М. Даньшина. Харків: Право, 1999. 232 с.
10. Долгова А.И. Криминология: учебник / за ред. А.И. Долговой. Москва: Норма, 2005. 912 с.
11. Легкоступ С.В. Психологічні детермінанти особистої відповідальності у формуванні службової поведінки посадових осіб місцевого самоврядування. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. № 2. С. 236–246.
12. Маркова М.В., Бабич В.В., Степанова Н.М. Особливості аутоагресивної поведінки у пацієнтів з непсихотичними психічними розладами тривожно-депресивного спектру, коморбідними та серцево-судинними захворюваннями та їх психотерапія. Український вісник психоневрології. 2007. № 1. С. 81–82.
13. Марута Н.О. Стан надання та перспективи розвитку психіатричної допомоги в Україні. Архів психіатрії. 2011. № 3. С. 5–8.
14. Минская В.С., Чечель Г.И. Виктимологические факторы и механизм преступного поведения. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1988. 152 с.
15. Мясищев В.Н. Психология отношений. Москва: МПСИ, 2005. 158 с.
16. Орловська Н.А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 20 с.
17. Підкоритов В.С., Серікова О.І., Дьяченко Л.І. Фактори, що в найбільшому ступені впливають на показники врахованої захворюваності та поширеності психічних розладів серед населення України. Український вісник психоневрології. 2009. № 2. С. 51–57.
18. Профілактика злочинів: підручник / за заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Атіка, 2011. 720 с.
19. Ривман Д.В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.
20. Садова М.А. Психологічні детермінанти індивідуальної поведінки особистості. Наукові записки. Серія «Психологія та педагогіка». 2013. № 25. С. 122–125.
21. Ходимчук О.О. Насильницька злочинність осіб з психічними аномаліями та її запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 18 с.